

Prof. Manuel Riu i Riu (1929-2011)

IN MEMORIAM

PROF. MANUEL RIU I RIU, HISTORIADOR I ARQUEÒLEG
(1929-2011)

IMMA OLLICH I CASTANYER
PRIM BERTRAN I ROIGÉ
Universitat de Barcelona

El dia 2 de gener, just entrat el 2011, moria al poble de Sant Llorenç de Morunys el Dr. Manuel Riu i Riu, Catedràtic d'Història Medieval a la Universitat de Barcelona. Va passar els últims mesos de la seva vida prop de les muntanyes pirinenques del Berguedà que tant s'estimava. Intentar resumir en poques paraules el context de la seva vida i la seva obra és molt difícil. Nascut el 1929, a la ciutat de Manresa, en una família destacada per la seva àmplia cultura (el seu pare era el poeta Fidel Riu), Manuel Riu va ser deixeble, col·laborador i amic de Jaume Vicens i Vives, de qui va continuar la seva tasca a l'“Índice Histórico Español”, i membre d'una generació que hagué de formar-se en una universitat sotmesa als condicionants de la postguerra i dels primers temps de la dictadura franquista.

Investigador, professor, arxiver, arqueòleg, el Dr. Manuel Riu i Riu era una persona polifacètica, a l'estil dels grans homes del Renaixement italià. Sobre l'Edat Mitjana, època en la qual va centrar la seva recerca i el seu mestratge, tot li interessava, tant qualsevol petit aspecte de la vida quotidiana com les grans gestes de comtes i reis. Potser la paraula que el definiria millor és la de savi. El Dr. Riu era un savi. I com els antics savis grecs, compartia el seu coneixement amb els seus alumnes, els seus deixebles, els seus amics. Discret, humil i poc enraonador, semblava viure immers en els seus documents, en les seves ceràmiques, i de cop, alçava el cap i sorprenia tothom amb un acudit i una mitja rialla. Així és com el vam descobrir, a Saldes, els estudiants que participàvem a la nostra primera excavació arqueològica al monestir de Sant Sebastià del Sull, que ell dirigia. Acostumats a veure sempre el gran catedràtic llunyà dalt la tarima, mentre exposava el tema de classe amb seriositat, vam tenir la gran sort de conèixer el seu vessant més humà, més proper gràcies a l'arqueologia. És des d'aquí que el recordem, ajudant-nos a tots els que iniciàvem el camí de la recerca, a comprendre millor el món medieval, a llegir documents i a interpretar-los, a excavar i a fer hipòtesis, a comentar-les entre tots i contrastar-les. I tot amb la senzillesa més absoluta que dóna el veritable coneixement.

Com a docent, el Dr. Riu va ser catedràtic primer de la Universitat de Granada, on encara el recorden un gran nombre de deixebles. Guanyà després la càtedra d'Història Medieval de la Universitat de Barcelona, on va exercir fins a la seva jubilació, i continuà després com a professor emèrit. Encara als últims temps de la seva vida seguia publicant, incansable. Com a investigador, va treballar la història medieval tant des dels documents, amb una activitat continuada als arxius i la publicació d'uns quants diplomataris, com des de les restes materials, organitzant i dirigint nombroses excavacions arqueològiques.

Potser una de les seves aportacions més importants i originals ha estat la d'entendre la història medieval com una visió conjunta des de l'arqueologia i la documentació, introduint la pràctica i l'ensenyament de l'arqueologia medieval al nostre país. Company de Pere de Palol, Miquel Tarradell i Joan Maluquer de Motes, a l'inici de la seva carrera va compartir amb ells algunes prospeccions i campanyes d'excavació arqueològica, centrant sempre el seu interès en les restes d'època medieval, a les quals en aquell moment es donava poca importància científic-

ca. Al costat del Dr. Alberto del Castillo, amb qui havia excavat a la zona del Duero, va iniciar un seguit de campanyes al Berguedà, excavant masos, forns, castells i torres. També va deixar la seva petja al seu pas per Granada, iniciant excavacions als jaciments arqueològics de Busquistar, Marmuyas, La Torrecilla, Bobastro i d'altres. De retorn a Catalunya, i des del Departament d'Història Medieval de la UB, del qual va ser director uns quants anys, va potenciar les excavacions arqueològiques programades, realitzades amb estudiants i llicenciats: a ell li devem les excavacions del monestir de Sant Sebastià del Sull (Saldes, Berguedà), del poblat i castell de Sant Miquel de la Vall (Pallars Jussà), del "martyrium" de Sant Eudald, a Sorba; del castell de Mataplana (Gombrèn, Ripollès), per citar-ne només quatre exemples. També va dirigir projectes de recerca internacionals, col·laborant amb el Centre National de la Recherche Scientifique (CNRS) francès i la Universitat d'Aix-en-Provence, i amb l'Institutul Cultural Materialnej de Varsòvia, Polònia, aprofitant per a promoure l'intercanvi d'estudiants entre diferents països.

L'altre vessant científic del professor Riu és el de l'investigador documentalista. També en aquest camp, la seva dedicació i la seva obra ha estat rellevant, i molt. Amb tota seguretat en aquest àmbit el marcà el grup que l'acollí des dels seus temps d'estudiant universitari, especialment el format pel Dr. Jaume Vicens i Vives, Josep Iglésies i Joan Mercader. Als seus 21 anys va començar les seves primeres publicacions en el marc de les edicions dels centres d'estudis comarcals i/o locals catalanes. Podrien ser un bon i il·lustratiu exemple d'aquest treball inicial del prof. Riu, la *Transhumància de la Vall de Lord a les comarques centrals de Catalunya*, aparegut dins les *Actas y Comunicaciones de la I Asamblea Intercomarcal de Investigadores del Penedès y Conca d'Òdena* (Martorell, 1950); *Formación de las zonas de pastos veraniegos del monasterio de Santes Creus en el Pirineo durante el siglo XII*, (Santes Creus, 1962); com també *De metodologia històrica: qüestions demogràfiques*, "Serra d'Or" (Montserrat, 1960). Aquests treballs inicials i molts altres són emblemàtics del que seria un dels trets distintius dels seus interessos, temàtiques vinculades amb el treball de camp, amb espais rurals, sobretot prepirinencs i pirinencs, i amb l'activitat primària, especialment la ramaderia, els camins, l'organització i cohesió de l'espai rural, la distribució i repartiment de la població.

La seva etapa inicial com a professor adjunt i agregat interí (1951-1967) a la Universitat de Barcelona, al costat del seu mestre, el prof. Alberto del Castillo, la compaginà amb treballs d'ordenació de l'arxiu del "Diario de Barcelona" i conservador del Museu Romàntic de Sitges, de la Diputació de Barcelona. Fou una etapa d'àmplia producció de treballs apareguts al "Diario de Barcelona", en seccions com "Mirando al pasado" o "Coleccionismo barcelonés", en els que sovint donava a conèixer informació inèdita trobada en arxius privats, municipals o parroquials. També col·laborà intensament i regularment a la secció "Cultura Comarcal" de la prestigiosa revista "Destino", on escrivia articles en els quals donava a conèixer novetats relacionades amb troballes de caire històric, arxivístic o arqueològic.

Aconseguí el grau de Doctor en Filosofia i Lletres el 1961, amb la tesi titulada *Las comunidades religiosas del antiguo obispado de Urgel (s. VIII-XVI)*. Aquella obra condicionà fortament tota la futura vida acadèmica del Dr. Riu, i fou un referent per als futurs estudis sobre el monaquisme i l'església a Catalunya. En la seva activitat en el camp de la recerca històrica i arqueològica hi tingueren un paper destacadíssim els estudis vinculats a aquests temes i encara impulsà, directament o amb altres, activitats vinculades amb aquest camp, com els famosos *Col·loquis d'Història del monaquisme català*, que al costat de figures com Eufemià Fort, Antoni Pladevall, Mn. Josep Baucells, o de rellevants personalitats dels monestirs de Poblet i Montserrat, canalitzaren nombroses vocacions sobre aquesta temàtica.

Per aquest motiu, la seva principal i inicial obra investigadora seguí la dreuera marcada per la seva tesi doctoral, i així donà a conèixer el seu treball *Revisión del problema adopcionista en la diócesis de Urgel* (1964), on precisa les opinions de Ramon d'Abadal sobre aquesta qüestió. I gairebé podem dir que es va cloure amb la seva participació al col·loqui dedicat al bisbe Feliu d'Urgell i a l'heretgia adopcionista en el bisbat urgellenc (1999). Molts i diversos monestirs catalans, com Santa Maria de Solsona, Sant Llorenç de Morunys, Santa

Maria de Montbenet, Santa Maria de Lavaix, Santa Maria d'Alaó, Sant Cristòfol de Salinoves, entre altres, es compten entre la seva producció dedicada als estudis monàstics en tota la seva amplitud, tant espiritual com econòmica o institucional. Tots ells es poden considerar reeditats, sintetitzats o replantejats en l'obra col·lectiva *Catalunya Romànica*. Diverses biografies dedicades a personatges singulars de l'església catalana, com l'abat Ponç de Tavèrmoles, així com el paper de l'església regular i secular en la conquesta i colonització de la Catalunya Vella, a més de l'estudi de l'hàbitat altomedieval, com també l'agricultura, la ramaderia i la transhumància, sense oblidar el rol dels camins i dels ponts en la configuració i ordenació del territori, són aspectes que destacaren sempre en l'activitat investigadora del Dr. Riu.

Estretament vinculat amb els aspectes de la religiositat medieval, cal destacar el fet d'haver endegat i coordinat un projecte de recerca dedicat als pobres i a la pobresa a l'Edat Mitjana i a Catalunya, en el marc de la Institució Milà i Fontanals del CSIC a Barcelona.

El prof. Riu també s'interessà i excel·lí en múltiples aspectes relacionats amb la vida quotidiana, i amb aspectes que podien semblar marginals o sense importància, però que de fet són absolutament imprescindibles per entendre el món medieval i la mateixa documentació, com els pesos i mesures, les monedes, els camins, els ponts, l'urbanisme de les petites viles catalanes, els molins, les sitges, els cups, la toponímia, els condicionants físics de l'home en general, o els costums funeraris. Són múltiples els treballs sobre aquest camp, molts d'ells dispersos en revistes comarcals, que ell dignificava amb la seva col·laboració. Intentar fer una descripció detallada de l'obra historiogràfica del prof. Riu sobrepassa en molt les possibilitats d'aquestes línies de record. Els interessats poden recórrer a la relació bibliogràfica apareguda al volum 20 (1999) de l'*Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia*, pp. 11-55.

La complexitat i l'abast dels seus treballs i de la seva obra en aquest camp depassa amb molt les possibilitats d'aquesta nota. Tanmateix no podem oblidar la seva participació directa en obres col·lectives com l'edició dels documents de l'Arxiu de la Catedral de Barcelona, del monestir de Sant Llorenç de Morunys, dels fons documentals de la parròquia de Santa Maria del Mar, de Barcelona, o la *Catalunya Carolíngia*, així com la monumental *Catalunya Romànica*. Volem recordar la seva col·laboració intensa i constant amb l'Institut d'Estudis Catalans, del qual n'era membre des de l'any 1990, així com de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, que el rebé amb un discurs titulat *Alguns costums funeraris de l'Edat Mitjana a Catalunya* (1983); fou membre fundador de la Societat Cultural Urgel·litana, també de la Societat Catalana d'Arqueologia, del Centre Européen de Recherches sur les Congrégations et Ordres Monastiques (CERCOM), de la Comissió Permanent dels Congressos d'Història de la Corona d'Aragó, i director de l'Institut d'Història Medieval de la Universitat de Barcelona, de la Comissió Assessora del Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya, entre d'altres. A més de les nombroses associacions acadèmiques i culturals, el Dr. Riu també formava part de moltes comissions locals, sempre relacionades amb el patrimoni, l'art, la història i l'arqueologia medieval. És el cas del Berguedà i també de la comarca d'Osona, on el Dr. Riu col·laborava en la recerca experimental que es duu a terme al jaciment de l'Esquerda, a Roda de Ter, i era membre de l'equip de recerca i patró fundador de la Fundació Privada l'Esquerda.

Escriptor infatigable, ens ha deixat una llarga llista de publicacions, entre llibres, articles i col·laboracions, que ens donen una idea de l'amplitud i la diversitat dels seus interessos en Història Medieval, des dels orígens del feudalisme a Catalunya, el paper del monaquisme en els primers comtats catalans, el poblament medieval a Andalusia, fins a l'organització social i econòmica de la Xina i dels regnes africans a l'Edat Mitjana. La seva trajectòria científica fou reconeguda per la Generalitat de Catalunya, que li concedí la Creu de Sant Jordi.

Tot i que som conscients que aquestes notes no poden abastar de cap manera tota la rica personalitat i obra del professor Riu, no podem deixar de fer esment a la seva tasca i preocupació docent, reflectida en les nombroses obres de caire didàctic i manuals docents, que han estat guia de moltes generacions d'historiadors formats a les aules de la Universitat de Barcelona. Pensem sobretot en les seves *Lecciones de Historia Medieval*, aparegudes en múl-

tiples edicions de l'editorial Teide. A més, va dirigir una llarga llista de tesis doctorals, tesines de llicenciatura, DEAs i treballs de fi de carrera, en camps diversos de la recerca en història i arqueologia medieval. Des del Departament d'Història Medieval va cofundar i codirigir, amb el prof. S. Claramunt, la revista *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia*, portantveus del Departament d'Història Medieval, Paleografia i Diplomàtica de la Universitat de Barcelona, que és una referència indiscutible per als medievalistes, així com els seus diversos annexos dedicats a temes de ceràmica, de fortificacions i enterraments. Nombroses ressenyes d'obres de referència, així com nombrosos pròlegs a treballs dels seus deixebles, amics i col·laboradors, s'han de comptar també en la seva producció científica.

A més de la seva ingent tasca de recerca i de docència, el Dr. Riu encara trobava temps per col·laborar en revistes i premsa local, que va guiar i dignificar amb la seva presència i col·laboració. De la mateixa manera, trobava sempre temps per anar a veure un jaciment, per consultar els arxius, per parlar amb els alumnes, per ajudar a transcriure un document, per dirigir i orientar la recerca. La seva senzillesa només tenia parió amb la seva saviesa.

Ens ha deixat un gran mestre, un gran savi, un gran home. Tots els membres del Departament d'Història Medieval, Paleografia i Diplomàtica de la UB, i particularment tots els qui hem tingut la sort de ser els seus deixebles, el recordarem sempre amb agraïment i enyorança.